

Pokrof

OOSTERSE CHRISTENEN, KERKEN EN CULTUREN

JAARGANG 62
NUMMER 2
MRT-APR-MEI 2015

- 3 Oosterse Kerken in Midden-Oosten** – Laila Zahra
- 6 Koptische Kerk** – Paul Brenninkmeijer
- 9 Patriarchaat Constantinopel**
– Leo van Leijsen

Sint-Joriskerk, de huidige Patriarchale kerk in Istanbul. [Foto: Leo van Leijsen]

- 12 Meditatie: Het Lege Graf (Julia Stankova)** – Leo van Leijsen
- 14 Wat heet Assyrisch?** – Leo van Leijsen
- 16 Het Laatste Oordeel II**
– Victoria van Aalst, Annette Rijtma
- 20 Enige icoon in het Rijk**
– Thom Breukel
- 21 Korte berichten**
- 23 Byzantijnse Liturgie VI: Communiseren** – Dolf Langerhuizen

Het Midden-Oosten staat volop in de schijnwerpers, met name de christenen daar. Dit Pokrofnummer haalt bepaalde aspecten van het christendom daar voor het voetlicht. Laila Zahra behandelt de oosterse kerken van deze regio, voor sommigen van u de zaken eens op een rijtje, voor anderen een geheugensteuntje over hoe het ook alweer zat. Paul Brenninkmeijer vertelt over de Koptische kerk hier in het Westen en in Egypte: haar elan en levend(ig) geloof. Het patriarchaat van Constantinopel te Istanbul ligt op de grens van (Oost-)Europa en het Midden-Oosten, tenminste als je heel breed ook Turkije tot de laatste regio rekent. Er komen daar al meer dan honderd jaar oecumenische initiatieven vandaan. Leo van Leijsen schreef een kort relaas over zijn lange historie. Hierna een paasmeditatie bij een schildering van de Bulgaarse kunstenaar Julia Stankova en een beschrijving van wie de Assyriërs zijn die onlangs in het nieuws kwamen. Victoria van Aalst en Annette Rijtma's artikel over de Laatste Oordeels-icoon wordt in een deel II afgerond. Dit nummer eindigt met een icoonbespreking door Thom Breukel, Korte Berichten en de rubriek 'Byzantijnse Liturgie'.

Veel plezier met deze Pokrof. Zelig Pasen!

Leo van Leijsen,
redactiesecretaris

De illustraties op de omslag:

Voorzijde: Opwekking van Lazarus.

Achterzijde: Laatste Avondmaal (Iconen en foto's: G. Hüsstege).

Pokrof verschijnt vijfmaal per jaar en is een uitgave van de Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord

Redactie: Paul Baars, Paul Brenninkmeijer, Dolf Bruinsma, Geert van Dartel, Josephien van Kessel, Dolf Langerhuizen (hoofdredacteur), Leo van Leijsen (redactiesecretaris), Heleen Murre-van den Berg, Katja Tolstaja, Huub Vogelaar, Laila Zahra.

Administratie en redactiesecretariaat:

Pokrof, Emmaplein 19D,
5211VZ 's-Hertogenbosch, tel: 073-7370026,
e-mail: secretariaat@oecumene.nl, website:
<http://www.oecumene.nl/Publicaties/Pokrof>

De auteurs zijn verantwoordelijk voor de inhoud van hun bijdragen en geven niet de mening van de redactie weer. De redactie is verantwoordelijk voor titels en tussenkopjes alsook voor foto's en hun onderschriften. Voor mogelijke onjuistheden in aankondigingen van liturgievieringen en evenementen kan de redactie niet aansprakelijk worden gesteld. De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden reacties in te korten of niet te plaatsen.

Opzeggingen dienen vóór 1 december in 's-Hertogenbosch te geschieden, anders worden men verondersteld abonnee te blijven.

De abonnementsprijs is €20,
giro IBAN: NL 61 INGB 0005679145
(BIC: INGBNL2A) t.n.v. Tijdschrift Pokrof,
's-Hertogenbosch.

Opmaak: VANDARTEL, Oss
Drukwerk: Van Stiphout, Helmond.

Oosters Christendom in het Midden-Oosten

Oosterse Kerken behoren tot de grote christelijke familie, maar hun kerkelijke traditie valt niet samen met die van de westerse Kerken. De oosterse Kerken zijn ontstaan in een andere historische en culturele context dan die van West-Europa, en kennen zo een typische eigenheid ten aanzien van theologie, liturgie, religieuze muziek, taal, en spiritualiteit.

Het oosters christendom onderscheidt zich van het westers christendom doordat het zich heeft ontwikkeld buiten de invloedssfeer van de Kerk van Rome.

Oorspronkelijk had het begrip betrekking op de Kerken in het Oosten van het Middellandse Zeegebied én ten oosten daarvan.

Tegenwoordig vallen ook de Kerken van Oost-Europa en van delen van Afrika en Zuid-India onder deze noemer. In dit artikel zal ik kort – en onvolledig – ingaan op de geschiedenis van de oosterse Kerken van het Midden-Oosten.

Oosters-orthodox en Oriëntaals-orthodox

Ten onrechte worden soms de Oosters-orthodoxe Kerken in een adem genoemd met de Oriëntaals-orthodoxe.¹ Voor een goed begrip is het nodig om een onderscheid te maken tussen deze twee. De Oosters-orthodoxe Kerken zijn voortgekomen uit de Byzantijnse Rijkskerk van Constantinopel, terwijl de Oriëntaals-orthodoxe Kerken zich in de loop van de 4^e en 5^e eeuw hebben afgescheiden van deze Rijkskerk. Aanleiding hiertoe waren verschillen van opvatting over de status van Maria (is zij de moeder van de mens Jezus, of de moeder van God?) en over het

Syrisch-orthodoxe monnik in een klooster in Zuid-oost-Turkije (Foto: L. van Leijssen).

wezen van Christus ofwel over de vraag hoe zijn menselijke en goddelijke natuur zich tot elkaar verhouden. De Byzantijnse Rijkskerk vond in het Midden-Oosten haar voortzetting in de Grieks-orthodoxe Kerk, waarvan later een deel een unie aanging met Rome: de Grieks-katholieke Melkietische Kerk.

Oriëntaals-orthodox en Assyrisch

De Oriëntaals-orthodoxe christenen in het Midden-Oosten vallen uiteen in drie grote gemeenschappen: de Armeense christenen (Armenië e.a.); de Koptische christenen (Egypte); en de Syrisch-orthodoxe christenen (Syrië, Irak, en Oost-Turkije). De Assyrische of Oost-Syrische christenen (vroegere Perzische Rijk, tegenwoordig Irak en Iran) nemen een aparte positie in. Hun Kerk is in tegenstelling tot de eerder genoemde Kerken niet ontstaan in het Romeinse Rijk maar in het Perzische Rijk. Een ander verschil ligt op het theologische vlak, vanwege het expliciete onderscheid dat wordt gemaakt tussen de menselijke en de goddelijke natuur van Christus (= dyofysitisme). Om deze reden kan

¹ De laatste decennia worden de ons welbekende orthodoxen (Russen, Grieken, Roemenen etc) steeds vaker Oosters-orthodoxen, en de 'oriëntalen' in onderscheid daarmee Oriëntaals-orthodoxen genoemd.

Armeens-Apostolische dienst in Istanboel
(Foto: L. van Leijsen).

de Assyrische Kerk terecht worden onderscheiden van de Oriëntaals-orthodoxe Kerken, die uitgaan van één godmenselijke natuur van Christus (= miafysitisme). Van beide onderscheiden is de Maronietische Kerk (West-Syrië, Libanon) die - ooit - het leerstuk van één godmenselijke wil en energie in Christus aanhing (= monotheïetisme resp. monenergisme).

Een verdere versplintering van deze kerken vond later plaats als gevolg van het samengaan van delen van oosterse Kerken met de Rooms-katholieke Kerk. Alleen de Maronietische Kerk ging in haar geheel over tot het katholicisme. Dat gebeurde ten tijde van de kruistochten. Van de Oost-Syrische christenen werd een deel katholiek in 1551. Zij worden sinds de 19^e eeuw Chaldeeën of Chaldeeus-katholiek genoemd. Van de Syrisch-orthodoxen sloot een deel zich aan bij Rome in 1662: zij zijn sindsdien Syrisch-katholiek. De Koptisch-katholieke Kerk heeft haar wortels in diezelfde 17^e eeuw. Ten slotte werd van de Armeense christenen een deel katholiek halverwege de 18^e eeuw.

Eerste verspreiding van christendom

In de loop van de eerste drie eeuwen van onze jaartelling maakten de apostelen en hun opvolgers vooral bekeerlingen in het gebied aan de oostkust van de Middellandse Zee. Bekend zijn de zendingsreizen van de apostel Paulus, onder meer naar Korinthe, Efeze, Antiochië, Athene en Rome. Wat veel minder bekend is, is dat de zendelingen niet alleen naar het westen trokken, maar ook oostwaarts, buiten de grenzen van het Romeinse Rijk. Eind tweede eeuw waren er daardoor ook buiten dit Rijk al christelijke gemeenschappen. Van belang zijn de steden Edessa (in het oude Mesopotamië, nu in het huidige Zuid-oost-Turkije) en Seleucia (Mesopotamië; nu in Irak aan de Perzische grens). Dat in Edessa rond het jaar 200 christelijke gemeenschappen waren, weten we dankzij een bewaard gebleven kroniek uit 220. Daarin wordt verhaald hoe door een overstroming drie kerken verwoest werden. Als er toen blijkbaar meerdere kerken waren, moet het christendom daar voor die tijd al wortel geschoten hebben. Ook weten we dat een zekere apostel Addai er gepredikt heeft. Het staat eveneens vast dat vanuit Edessa het christendom verder naar het Oosten van Mesopotamië verspreid werd, en nog verder Perzië in, en na verloop van eeuwen zelfs tot in China. Edessa heeft - met apostel Addai als belangrijkste missionaris - een apostolische basis en is als zodanig net zo belangrijk als die andere grote centra van het christendom waar apostelen naar toe gingen, zoals Rome, Damascus en Antiochië,

Verdrukking en bevoorrechtiging in Romeinse Rijk

Tot het jaar 313 werden de christenen in het Romeinse Rijk bij tijd en wijle vervolgd door keizers die hen beschouwden als subversievelingen die de eenheid van het Rijk, die toch al onder druk stond, bedreigden. De bekering tot het christendom van keizer Constantijn (312, zijn feitelijke doop in 337) en zijn pro-christelijke politiek, en de bevordering van het christendom tot staatsgodsdienst tegen het einde van de vierde eeuw betekenden een omslag van 180 graden. Vanaf die tijd kon het christendom onbelemmerd uitgedragen worden.

Echter niet voor alle christenen in het (inmiddels) Oost-Romeinse Rijk was het rozengeur en maneschijn. Er waren groeperingen - de Kopten, de Syrisch-orthodoxen en de Maronieten - die over belangrijke geloofszaken (thema's van de Concilies van Efeze en Chalcedon, beide 5^e

eeuw, en later van het Concilie van Constantinopel in 680-681) anders waren gaan denken dan de keizer en de patriarch van Constantinopel, en deze christenen werden daarom vervolgd. Zij keerden zich af van de Byzantijnse Rijkskerk en vormden eigen Kerken.

Bevoorrechting en verdrukking in Perzische Rijk

De Assyrische of Oost-Syrische christenen hadden het geluk dat ze in het Perzische Rijk leefden. Daar waren van 129 - 226 nC de Arsaciden aan de macht, een tolerante en niet-nationalistische dynastie, die de christenen met rust liet. Dat veranderde met de komst van de Sassaniden die hun oude religie, het zoroastrisme, tot staatsgodsdienst maakten. Vanaf het begin van de 4^e eeuw leidde deze politiek tot christenvervolgingen. Dat was precies de periode dat het christendom in het Romeinse Rijk op weg was om staatsgodsdienst te worden.

De islam

De Sassaniden en de Byzantijnen waren gezworen vijanden en voerden uitputtende oorlogen. Vanaf de eerste helft van de 7^e eeuw doemde er vanuit het Arabisch Schiereiland een nieuwe macht op die al gauw niet meer te stuiten bleek: de Arabische stammen met hun nieuwe religie, de islam. De Sassanidische dynastie werd weggevaagd, heel Perzië en grote delen van het Byzantijnse Rijk werden veroverd. Wat betekende de komst van de nieuwe heersers voor de christenen? Voor de Byzantijnse orthodoxe christenen was het gedaan met hun bevoorrechte positie. Maar voor de oriëntaalse christenen lag het anders. Zij waren eindelijk bevrijd van hun vervolgers: de Byzantijnse keizer en zijn soldaten en spionnen. Ook de Oost-Syrische christenen konden opgelucht ademhalen, verlost als ze waren van hun Sassanidische onderdrukkers. De algemene opvatting dat de komst van de islam het einde van het christendom betekende, is daarom ongenueanceerd en onjuist. Niet dat de christenen support kregen van de islamitische heersers, maar ondanks een aantal opgelegde beperkingen was er wel weer ruimte om een eigen identiteit verder uit te werken en de kerkelijke organisatie verder te ontwikkelen. De bouw van kerken en kloosters ging door, en na het jaar 1000 ontstond er een rijke Syrische literatuur. Daar kwam pas de klad in door een heel andere factor: de komst van de kruisvaarders. De bevrijding van Jeruzalem ging gepaard met veel geweld en veel slachtoffers onder joden, moslims

en christenen. De kruisvaarders stichtten ook staatjes op islamitisch grondgebied. Deze gebeurtenissen zetten de verhouding tussen moslims en christenen op scherp. Midden-oosterse christenen werden sindsdien bekeken als bondgenoten en vrienden van de westerse christenen. Meestal waren ze dat helemaal niet - behalve de Maronieten. De Vierde Kruistocht strandde in het jaar 1204 in de Byzantijnse hoofdstad Constantinopel. Daarbij werd de stad gedurende drie dagen geplunderd, gebrandschat en uitgemoord. Nooit was de scheiding (sinds 1054) tussen de Kerk van Rome en de orthodoxe Byzantijnse Kerk zo pijnlijk zichtbaar geweest. Ondertussen kwam er vanuit het Verre Oosten een ruitervolk aangestormd in de richting van het islamitische Rijk: de Mongolen. In 1258 bereiken zij Bagdad, en de hoofdstad werd verwoest. Dit was het einde van de Gouden Era van de islam. Vanaf die tijd werden moslims en christenen overheerst door de Mongolen, met name in het huidige Irak. Pas toen deze nieuwe heersers rond 1300 de islam als godsdienst aannamen, begon de teruggang van het christendom in het Midden-Oosten.

Ten slotte

Christenen in het Midden-Oosten verkeren al sinds lang in een proces van minorisatie. Dit is het gevolg van historische demografische ontwikkelingen (moslims hadden lange tijd grotere gezinnen) en van gestage emigratie. De christenen vormen een kwetsbare minderheid, wat nog versterkt wordt door hun etnisch-religieuze versnippering. Ofwel ze zijn geen Arabieren, zoals (doorgaans) de Syrisch-orthodoxen en zoals de Assyrische christenen in Irak, ofwel men vindt zichzelf meestal geen Arabier, zoals de Kopten in Egypte en de Maronieten in Libanon. Niettemin hebben deze christenen eeuwenlang samengeleefd met moslims. Er is een historisch verband ontstaan, waarbij de Arabische taal een verbindend element is geworden. Zij begrijpen de wereld van de islam veel beter dan westerlingen, die daar - geografisch maar ook psychologisch - ver van af staan. In dat opzicht zouden wij het een en ander van hen kunnen leren. De huidige dramatische ontwikkelingen in Syrië en Irak zijn echter zo destructief, dat dit het definitieve einde voor de christenen in het Midden-Oosten kan betekenen. Dat zou dan tevens het einde zijn van een eeuwenoude, levende christelijke traditie in het Midden-Oosten.

Laila Zahra

De Koptische kerk

Vitaal in het Midden-Oosten en Nederland

Koptische diakens, de feitelijke zangers, in de Koptische Mariakerk in Amsterdam-Noord (Foto: I. Sorial).

Op een mistige en koude zondagmorgen eind november jl. bezoekt Paul Brenninkmeijer de kerk van de Heilige Maagd Maria van de Koptisch-orthodoxe kerk aan de Mosstraat in Amsterdam-Noord. De parochie in Amsterdam is de grootste van Nederland. Daarnaast zijn er ook parochies in Den Haag, Utrecht, Eindhoven, Kapelle (Zeeland), Leeuwarden, Assen en Enschede. Anba Arseny is sinds 2013 bisschop van het Koptisch-orthodox bisdom Nederland.

Met een van de leden van de Koptisch-orthodoxe Maria-kerk heb ik de afspraak gemaakt de liturgie mee te maken en kennis te maken met het leven van deze zeer vitale kerk. Deze kennismaking ervaar ik als een warm bad, door de hartelijkheid van de mensen die ik ontmoet en door hun sterk en blij geloof.

Geloof en leven gaan samen

Ik word hartelijk ontvangen en men raadt mij aan om de viering in de Nederlandse taal bij te wonen in een naast de kerk gelegen voormalig schoolgebouw. Deze viering is speciaal op jongeren en kinderen afgestemd. Een priester preekt staande voor de kerkbanken met een hand-microfoon. Hij laat een Bijbeltekst door zijn jeugdig gehoor steeds herhalen. "Ik kan alles aan

door de kracht van God die in mij leeft" (Filippenzen 4, 13). Die kracht van God is vooral de kracht van de liefde, legt de priester uit. Die liefde draagt je in heel je leven, in de omgang met elkaar thuis, met vrienden en vriendinnen, en ook op school en studie. Als je zo met liefde je leerboeken bestudeert, kun je beter niet je mobieltje aan laten staan, zo raadt de priester aan.

Het treft mij hoe de nadruk wordt gelegd op de kracht van God die in onszelf werkzaam is. Het is mij in contact met Oriëntaalse christenen (en ook met christenen in Oost-Europa) vaker opgevallen hoezeer dit besef bij hen leeft. Voor veel westerse christenen is God veel meer een Instantie buiten jezelf. Het gevolg is dat velen in onze streken menen dat je zelf het dagelijks

leven zonder God moet vormgeven. Deze priester toont met zijn aanbevelingen ook hoezeer God betrokken is bij de praktische kant van ons dagelijks leven.

Na de preek vervolgt de priester samen met een andere priester, afwisselend staande voor het altaar, de viering. Gedurende de gehele viering zijn de gordijnen van de iconostase geopend, zodat je vanuit de kerk een goede blik op het altaar hebt. Rond het altaar staan jongens in de tienerleeftijd die als diakens gebedsoproepen zingen. Links en rechts naast de iconostase dragen jongens en jonge mannen met krachtige stemmen de zang van de hele gemeente, eveneens als diakens gekleed. Het zingen van Psalm 150 wordt ritmisch begeleid met cymbalen. Links en rechts hangen schermen waarop beamers de teksten van de liturgie in het Nederlands, in het Koptisch of Grieks en in het Arabisch tonen, zodat iedereen alles goed kan volgen. Meisjes en vrouwen zitten of staan afwisselend rechts in de kerkbanken, mannen en jongens links. De geloofsbelijdenis en het Onze Vader worden in snel tempo in het Nederlands uitgesproken. Ik herken in de teksten veel van de Byzantijnse liturgie, met name van de Basiliusliturgie. De communie, ontvangen door bijna alle paar honderd aanwezigen, duurt lang, maar er wordt levendig bij gezongen. Op het eind besprenkelt de priester iedereen met gewijd water. Na de dienst ontvangt ieder evenals in de Byzantijnse liturgie een stukje brood. Dit is gezegend (maar niet geconsacreerd) brood. Men gaat naar beneden naar een grote zaal waar naast koffie en limonade ook frites of lekkere cake voor heel weinig geld te koop zijn. Kinderen kunnen buiten spelen en schommelen. Ik maak kennis met enkele heel hartelijke families. Ook met een Nederlandse vrouw die met een Egyptenaar is getrouwd en, van huis uit katholiek, het geloof van haar man heeft aangenomen. "Ik voel mij hier helemaal thuis", zegt zij, "er is hier in deze kerk een grote vrijheid. De biecht bijvoorbeeld is hier veel meer een gesprek waarbij je geestelijk begeleid wordt door de priester". Maar het duurt niet lang of kinderen en tieners gaan in diverse leeftijdsgroepen naar andere vertrekken in het gebouw voor de zondagsschool. In de grote kerk wordt een toneelstuk opgevoerd in aanwezigheid van bisschop Arseny. Op deze zondag worden wel 500 jeugdigen opgevangen in vele groepen. Alle zalen in het voormalig schoolgebouw en de kerk zijn bezet. Ik zie pakkende illustraties klaarliggen, passend bij de te behandelen Bijbelverhalen. Er is een winkel die rijk

voorzien is van vele iconen, kruisbeelden en Mariabeelden en religieuze literatuur.

Geschiedenis met veel onderdrukking

Ik maak kennis met Irini Sorial en Antonius Abdalla, een jonge vrouw en jonge man van respectievelijk 24 en 26 jaar oud. Beiden zijn leiders van jongerengroepen die op vrijdagavond bijeen komen. Trots vertellen zij mij over de geschiedenis van hun kerk, die naar hun overtuiging al in de eerste eeuw gesticht is door de heilige apostel en evangelist Marcus. Zijn prediking sloeg aan bij de godsdienstige beleving van de Egyptenaren, met name het besef van de Heilige Drie-eenheid en de Verrijzenis, zo vertellen ze mij. Het oude geloof van de Faraotijd was voor de Egyptenaren na de Griekse en Romeinse overheersing niet meer vanzelfsprekend. Men stond open voor iets nieuws.

De komst van de moslims in de 7^e eeuw werd door de Egyptenaren verwelkomd. Zij waren de overheersing van Byzantium beu. De invoering van de islam is daardoor heel geleidelijk gegaan en zonder geweld. De islam is door de cultuur, de kunst en architectuur van Egypte zeer verrijkt, zoals de sierlijke arabesken laten zien. Maar na enige tijd ontstonden er spanningen toen door de moslims aan de christenen belastingen werden opgelegd. In verschillende periodes waren er hevige vervolgingen, afgewisseld met rustiger tijden.

Toch is de Koptische Kerk door de eeuwen heen als een vitale kerk blijven bestaan. Het behoud van de Koptische kerk wordt door geleerden als Philip Jenkins toegeschreven aan het feit dat in Egypte de taal van het volk de taal van de kerk was geworden: het Koptisch, en later het Arabisch. In andere delen van Noord-Afrika (bijvoorbeeld het huidige Algerije en Tunesië) was de taal van de Kerk vooral Latijn geweest, en dat was de taal van de uit Italië geëmigreerde elite en niet de taal van de gewone man. Met de komst van de moslim-Arabieren verhuisden veel Latijns-sprekenden naar hun land van oorsprong en zo verdween de christelijke kerk bijna geheel in de rest van Noord-Afrika.

De Koptische kerk is ook een kerk van martelaren. En juist in de laatste jaren zijn vele Koptische christenen in Egypte slachtoffer geworden van dodelijke aanslagen gepleegd door moslim-extremisten. De enorme bevolkingsgroei in Egypte met een verdubbeling in de laatste dertig jaar heeft de armoede en onderontwikkeling in het land erg doen toenemen. Daardoor zijn velen vatbaar geworden voor de haatpredikers van het

Zondagsschoolbijeenkomst na het toneelstuk in de Koptische Mariakerk (Foto: P. Brenninkmeijer).

moslimextremisme. Veel werkloze en weinig ontwikkelde Egyptenaren zoeken werk in de rijke Golfstaten. De moslims onder hen komen vaak terug, geïndoctrineerd door de salafistische islam, die hen vijandig maakt tegenover christenen. Toch maakt deze onderdrukking het geloof van de Kopten alleen maar sterker. Paus Tawadros zei naar aanleiding van de kerkverwoestingen: “Brandende kerken zijn als brandende wierookvaten die wij gaarne offeren voor het land Egypte.” En zijn voorganger, paus Shenouda, leerde: “Het bloed van de martelaren is als het water voor een plant.”

Toen met Nieuwjaar 2011 een Koptische kerk in Alexandrië door een zeer bloedige aanslag getroffen werd, bleek het ook nodig dat Koptische kerken in Nederland politiebewaking kregen. Momenteel is het in Egypte voor de Kopten wat rustiger geworden. “Maar door deze vijandigheid zijn we als kerk heel sterk in eenheid en stabiliteit. Krachten van onderlinge verdeeldheid krijgen daardoor weinig kans”, zegt Irini.

Zo is voor de Kopten het huwelijk een van de heilige Sacramenten en onverbreekbaar. Paus Shenouda heeft, zo betoogt Irini, met de nadruk op de onverbreekbaarheid van het huwelijk ook gereageerd op de flowerpower-tijd die ook aan Egypte niet voorbij is gegaan. Maar voor mensen die onder een ongelukkig huwelijk zwaar te lijden hebben, is er wel een opvang mogelijk. Deze mogelijkheid is onder de nieuwe paus Tawrados door een andere organisatorische structuur verruimd. Naar ik begreep, zouden in plaats van één enkele bisschop nu meer bisschoppen over

echtscheidingskwesties oordelen.

Een gepassioneerd volk

Naast de kerkdiensten en de bijbelcatechese zijn er ook veel sociale activiteiten, van computerles tot sportwedstrijden en jeugdkampen, en ook met huisvrouwengroepen. Zo functioneert de kerk in Egypte, maar ook in Nederland.

“Wij zijn een passievol volk, en dan geef je je met heel je hart en ziel aan je geloof. Zo doordringt het geloof heel ons leven”, vertelt Antonius. De

vorming van de jeugd heeft een grote prioriteit. Van jongs af aan worden zij actief betrokken bij de liturgie, zoals ik zelf bij mijn bezoek aan de Koptische kerk in Amsterdam heb meegemaakt. In hun werk met tieners en studenten proberen mijn gesprekspartners hen te wapenen tegen wat zij op school leren. Daar wordt hun verteld hoe Darwin het ontstaan van het leven op aarde door de evolutie verklaart, maar dat gelovigen denken dat God de wereld in zes dagen geschapen heeft. Irini en Antonius zeggen tegen deze jongeren dat je als gelovige in de evolutie zelf heel goed het werk van God kan zien. “De kerk is voor ons als een schip, een ark, die ons veilig voert door woelige wateren. In het gesecculariseerde Nederland weten wij ons als gelovigen samen sterk en vreugdevol en ben je niet alleen. Onze kerk is een klassieke kerk, die generaties heeft aangesproken, gebaseerd op de Bijbel, ongeacht wie er bisschop of priester is. Maar we hebben ook een taak in de samenleving zelf. Wij zijn actief lid van de Raad van Kerken in Nederland. Hier in Amsterdam-Noord proberen wij een bijdrage aan de leefomgeving te leveren door mee te doen met het burennetwerk, en samen te werken met andere kerken, zoals de herfstmarkt van de Protestantse Kerk.”

Ik ben door dit bezoek zeer bemoedigd. Ik raakte erg onder de indruk van het grote aantal jongeren dat zo enthousiast betrokken is bij de liturgie en de activiteiten van de zondagsschool. Ik werd ook getroffen door de hartelijkheid van de volwassenen met wie ik na afloop van de liturgie kennismakte.

Paul Brenninkmeijer

Het Oecumenisch Patriarchaat van Constantinopel

Zijaanzicht van Aya Sofia, Istanboel (Foto: L. van Leijsen).

Constantinopel, stad aan de Gouden Hoorn. Dat klinkt groots en aanlokkelijk.

De Gouden Hoorn is de westelijke zijarm van de Bosporus, de zee-engte aan welks beide zijden, de Europese en de Aziatische, de huidige stad zich door de eeuwen heen heeft uitgebreid. Ook heden ten dage is de stad een van de mooiste plekken ter wereld, een die per jaar miljoenen bezoekers fascineert, maar ook geliefd is bij zijn miljoenen inwoners zelf, 14 miljoen in aantal maar liefst! Maar Constantinopel heet al sinds 1923 officieel Istanboel (en officieus al veel langer!).

Dat is de Turkse naam die wel wordt uitgelegd als een verbastering is van het Byzantijs-Griekse 'is tin bolin', 'naar de stad'. 'Dé Stad'. Er was in het Byzantijnse Rijk maar één stad die 'Dé Stad' genoemd kon worden – en dat gold ook kerkelijk zo. In Constantinopel zetelde en zetelt de hoogste leider van de Oosters-orthodoxe Kerk, de oecumenisch patriarch.

De oecumenisch patriarch van Constantinopel bezet de hoogste en belangrijkste bisschopszetel in de Oosters-orthodoxe Kerk. Oosters-orthodox zijn die orthodoxe christenen die het Concilie van Chalcedon van 451 accepteren. Over het algemeen volgen ze – wat wij nu noemen – de Byzantijnse traditie. Dat wil zeggen dat haar traditie in belangrijke mate vorm heeft gekregen in het Byzantijnse Rijk (330-1453). De officiële titel van de *primus inter pares* (eerste onder gelijken) binnen de oosterse Orthodoxie is 'Zijne goddelijkste Alheiligheid de Aartsbisschop van Constantinopel, Nieuw Rome, en Oecumenisch Patriarch'. Aan de

geschiedenis van de kerkelijke zetel zelf zullen de elementen van deze voor westerse oren ronkende, welhaast byzantinistische titelatuur duidelijker worden en op hun plaats vallen.

Byzantion

De stad was ooit het een nederzetting van het oude volk der Thraciërs (de omringende streek heet tot op heden 'Thracië'). Rond 668 vC streken er vanuit Griekenland handelslui neer. Ze stichtten er de Griekse kolonie Byzantion. Met de komst van het christendom kreeg dit handelstadje, net als alle plaatsen van regionale betekenis, een bisschop als leider van de plaatselijke

Patriarch Bartholomeos I betreedt de Oud-katholieke kathedraal in Utrecht tijdens zijn bezoek aan Nederland in 2014 (Foto: R. Scheltinga).

kerk. In rang stond hij – evenals het stadje zelf – niet erg hoog. Byzantium's bisschop ressorteerde onder de aartsbisschop van Thracië in Heraclea, een stad 90 km verderop.

Nieuwe tijden

Alles verandert in de eerste helft van de 4^e eeuw. Het vervolgde christendom krijgt zijn vrijheid bij het Edict van Milaan in 313. De Romeinse keizer Constantijn had al in 312 een militaire overwinning op een rivaal op het conto van Christus geschreven (!). Constantijn zou de Kerk dan ook van harte steunen. Een nieuwe tijd brak aan. Om dat te benadrukken – de inkt van het Edict van Milaan was nog geen vijf maanden droog – vat Constantijn het plan op een nieuwe stad te bouwen op de plaats van Byzantium aan de Bosporus. Dat lag in allerlei opzichten zeer strategisch.

Hier zou de uiteindelijk nieuwe, christelijke hoofdstad van het Romeinse Rijk komen: een 'Nieuw-Rome'. Officieel is 330 de stichtingsdatum. Constantijn leende er in alle grootmoedigheid zijn eigen naam aan: 'Constantijn-stad', *Konstantino-polis* in het Grieks. Want niet Latijn,

maar het Grieks was er dé cultuurtaal. Het betekenisvolle belang van de oude naam – in het Latijn – Byzantium zou pas eeuwen later weer opduiken, in 1557. Sindsdien zijn West-Europese historici – Constantinopel is in 1453 gevallen – gaan spreken over 'Byzantijns', 'Byzantijnen' om daarmee de historische werkelijkheid aan te duiden die aan Constantinopel was ontsproten. De Byzantijnen zelf noemden zich niet zo, maar *Rhomaioi*, 'Romeinen'.

'Oecumenisch patriarch'

Als de stad zelf vanaf 313 in aanzien stijgt, beweegt haar bisschop daarin mee. Zijn zetel wordt – de nieuwe Romeinse hoofdstad waardig – een aartsbisdom. Het Concilie van Constantinopel in 381 bepaalt dat de zetel van Constantinopel als Nieuw-Rome voortaan direct *na* Rome het ereprimaat in de kerk krijgt. Op het Concilie van Chalcedon in 451 (een stadje pal aan de overkant van de Bosporus, nu Kadiköy) ontvangt de aartsbisschop van Constantinopel dezelfde titel als de kerkelijke leiders van Rome, Alexandrië, Antiochië en Jeruzalem: *patriarch*, letterlijk: 'aartsvader', 'hoofdvader'. En hij wordt *gelijk* in rang aan de Paus van Rome (niet dat Rome dat accepteert; het zaad van de latere onenigheid is dan al gezaaid!). Hij mag voortaan zijn kerkelijk gezag uitoefenen niet alleen binnen het Byzantijnse Rijk maar over *heel* de bewoonde wereld – in het Grieks: *oikoumenê* geheten, 'oecumene' – voorzover die buiten het Westen (onder de paus van Rome!) en buiten de vastgestelde machtsgebieden in het Oosten van de andere patriarchen (Alexandrië, Antiochië en Jeruzalem) ligt. Daarom voortaan 'oecumenisch patriarch'. Na het schisma met Rome in 1054 is Constantinopel voortaan de 'eerste onder gelijken' in de oosterse Orthodoxie. 'Oecumenisch' in de titel van de patriarch van Constantinopel heeft niets te maken met oecumene in de moderne betekenis van 'streven naar eenheid onder de christenen'. Toch doen de patriarchen van Constantinopel sedert eind 19^e eeuw ook in die zin hun naam eer aan.

Maar eerst nog iets meer over het verleden van het patriarchaat van Constantinopel.

Het 'Grote Schisma' in 1054

Op 16 juli 1054 smijt de pauselijke legaat Umberto, zo gaat het verhaal, de Romeinse excommunicatiebul op het altaar van de Aya Sofia, de patriarchale kerk. Dit was een dieptepunt in de kerkelijke verhouding tussen de zetels van Rome en Constantinopel. Dat het hét dieptepunt zal

zijn, wordt pas later geëffectueerd als deze scheuring door latere onverkwikkelijke wederwaardigheden haar *point-of-no-return* bereikt. Het betreft hier wederzijdse gruweldaden: het uitmoorden van de Latijnse inwoners van Constantinopel in 1182, de plundering van de stad in 1204 door de Latijnse kruisvaarders, *et cetera*; met overigens het grootste deel aan wandaden van de kant der Latijnen ten opzichte van de Byzantijnen. Schisma's tussen Rome en Constantinopel waren al eens eerder voorgevallen (484-519, 863-867) en daarna weer geheeld, dit keer zou het meer dan 900 jaar duren voor de wederzijdse banvloeken (maar niet de kerk-scheuring zelf) opgeheven werden (in 1965, zie hieronder).

Osmaans

De Aya Sofia, gebouwd in 536 en in haar lange geschiedenis in zowel 1054 als 1204 de patriarchale kerk, is dat anno 2015 allang niet meer. In 1453 struint Constantinopels Ottomaanse veroveraar, sultan Mehmet II, op zijn strijddros de gewijde ruimte binnen. Vanaf dat moment is het een moskee (tot 1934, sedertdien museum). De patriarch werd veel later gemanoeuvreerd naar een bescheidener kerk, de Sint-Joriskathedraal in een van de Griekse wijken van de stad. Daar, in het Fanar, koos hij ook zijn domicilie, een Orthodox soort mini-Vaticaan, in de vrijwel gelijknamige wijk Fener aan de Gouden Hoorn. Sinds de val van het Byzantijnse Rijk in 1453 heeft de zetel van Constantinopel veel aan kerkelijke 'macht' ingeboet. Sinds eind 16^e eeuw ontworstelden nationale Orthodoxe kerken (Rusland, Griekenland, Servië, Roemenië etc.) zich aan het kerkelijk gezag van Constantinopel. Was de patriarch nog lange tijd onder de Ottomanen ook de wereldlijke leider van de christenen binnen hun Rijk, ook dat kalfde af. Tegenwoordig wordt er zowel van intern-Orthodoxe zijde zelf (patriarchaat Moskou) als van staatswege – Turks – veel beknipt op de autoriteit van de oecumenisch patriarch. Binnen het huidige Turkije is hij leider van slechts enkele duizenden oorspronkelijk Griekse, orthodoxe bewoners van Turkije; buiten Turkije vallen echter vele diocesen onder zijn patriarchale gezag, zowel in Griekenland (de Nieuwe Landen, bij de Griekse staat sinds 1912-1913 en sinds 1928 feitelijk bestuurd door de Kerk van Griekenland onder de aartsbischop van Athene; de autonome Kerk van Kreta; de Dodekanesus; de H. Berg Athos) als elders in Europa (Estland gedeeltelijk, Finland) en in de orthodoxe diaspora (alle Griekse bisdommen in

het Westen, maar ook het in Nederland en België aanwezige Russisch Aartsbisdom van Parijs, en bijvoorbeeld de *Oekraïense Orthodoxe Kerk in de VS*, met twee parochies tot in Vlaanderen). Van Constantinopel gingen belangrijke impulsen uit voor de universele Orthodoxie: zo ging een kalenderhervorming (westerse gregoriaanse kalender voor de datum-feesten, oosterse juliaanse kalender voor Pasen en de daaraan gerelateerde feesten als Pinksteren etc.) in 1923 uit van patriarch Meletios (1921-1923), aanvaard in vele maar niet alle Orthodoxe kerken. Deze 'gemengde kalender' wordt ook wel de meletiaanse kalender genoemd.

Ook voor het streven naar eenheid onder de christenen gingen er belangrijke initiatieven uit van 'Constantinopel' sinds het einde van de 19e eeuw.

Oecumenisch in moderne zin

Vanaf die tijd zijn er orthodoxe initiatieven in de oecumene. Wat was én is de inzet van het 'oecumenische patriarchaat' voor de oecumene? Na bezoek van een anglicaanse gezant in 1898 stelt Constantinopel een orthodox/anglicaanse dialoogcommissie in. Als 'eerste onder gelijken' binnen de Orthodoxie pleit het patriarchaat via drie officiële schrijvens uit 1902, 1904 en 1920 sterk voor de oecumene. In 1948 is het dan ook medeoprichter van de Wereldraad van Kerken.

Een oecumenisch hoogtepunt is de ontmoeting tussen patriarch Athenagoras en paus Paulus VI in 1964; de wederzijdse excommunicatie wordt in 1965 opgeheven. Sindsdien is er een warme relatie Constantinopel-Rome, nu voortgezet door patriarch Bartholomeos en paus Franciscus. Ook met andere christelijke kerken onderhoudt Constantinopel hechte oecumenische relaties. In het bijzonder zij voor Nederland vermeld de band tussen Constantinopel en de Unie van Utrecht van de oud-katholieken, waardoor de patriarch al enkele keren in ons land is geweest. Een vertegenwoordiger van het patriarchaat van Constantinopel is steeds een van de copresidenten (mede-voorzitters) – naast zijn door het Vaticaan benoemde rooms-katholieke collega – van de officiële theologische dialoog tussen de Oosters-orthodoxe Kerken en de Rooms-katholieke Kerk.

Als ereprimaat is de patriarch van Constantinopel binnen de Orthodoxie een voorloper in de oecumene.

Leo van Leijssen

Het lege graf

Toen ik deze schildering van Julia Stankova voor het eerst zag, raakte mij meteen deze treffende 'afbeelding' van de Verrijzenis. Voor zover die is af te beelden... Niet natuurlijk! Daarom ook liever in plaats van afbeelding: verbeelding!

De oosterse iconografie in haar oorspronkelijkste vorm heeft Jezus' Opstanding niet als een te

'The Empty Tomb' (Het Lege Graf) uit 2014
(Schildering en foto: J. Stankova).

schilderen of uit te tekenen gebeurtenis willen afbeelden. Daar geen Jezus zwevend, in glorie, boven een zojuist geopend graf, zoals we dat in het westen tegenkomen (en later ook - eerlijk is eerlijk - in het christelijk Oosten).

Het Oosten verbeeldt hier tastenderwijs. Het neemt oorspronkelijk genoeg met het visueel

verbeelden van het verrijzenismysterie door middel van de – voor ons vaak vreemde – ‘mythe’ van Jezus’ ‘Nederdaling ter Helle’. Christus daalt af in de onderwereld, het dodenrijk – om hen die er huizen in de greep van de Dood, daaruit te bevrijden.

Hoewel deze schildering geen icoon is in de engere zin van het woord, stilistisch en canoniek, is de maker ervan, de Bulgaarse schilderes Julia Stankova, trouw gebleven aan dit blinde tasten aan de randen van het Verrijzenisgeheimenis. In de geest van de Orthodoxe icoonkunst, in de geest ook van het Evangelie zelf.

Het Lege Graf verwijst in de Evangeliën zelf al; wijst af – wég van de dood; hier is niets te zoeken, «Hij is niet hier...» (Mk 16: 6); wijst af naar Leven, ontmoeting.

«... Hij gaat jullie voor naar Galilea; daar zullen jullie Hem zien...» (Mk 16: 7).

Maar denken we ook aan de twee Emmausgangers, aan de apostel Thomas de Apostel en *last but not least* aan, in het Vierde Evangelie (Joh 20:1-18), die sublieme ontmoeting – liefdesontmoeting – van Maria van Magdala en de tuinman (dacht ze).

“Marjam!” “Rabboeni!”

Door de leegte van het Graf heen, die uitsparing in de

werkelijkheid, het ‘niets’ dat *dood* heet, kijken we als door een luik naar Ontmoeting¹. Wij die toeschouwen, weten eigenlijk niet eens waar we zelf staan: binnen staand (getuige de zweetdoek op de grond), met de blik naar buiten gericht? Of: buiten vóór het Graf en naar bin-

nen kijkend, door de dood heen? Maar net als op iconen kan ook hier een binnengebeuren buiten zijn afgebeeld. In elk geval: het is niet de dood waar ons uitzicht op wordt geboden.

We zien Maria Magdalena. Ze wordt daar knielend afgebeeld, zoals op de Byzantijnse iconen steeds de gewoonte is. Ze draagt een blauwe sluier. Is ze te herkennen als een van de drie vrouwen in het tableau op de voorgrond, links, op weg naar het Graf? En is de sluier van Maria van Magdala een rehabilitatie van haar die té vaak als vrouw van discutabele reputatie is afgeschilderd (zij het in het Oosten beduidend minder dan in het Westen)? Want hoe vaak staat ze niet met haar losse ‘wilde’ haren bloot-hoofds op iconen afgebeeld, misschien ook wel omdat Maria Magdalena verwisseld is met de onbekende zondares die Jezus voeten met haar haren afdroogde (Luk 7: 37-38)?

De engel rechts in de scène op de voorgrond is de ‘man gekleed in wit’ uit het Marcusevangelie (16: 5). *Witte* kleren, kleur van het komende Godsrijk. De jongeman uit het Verrijzenisevangelie is altijd uitgelegd als engel, *angelos*, boodschapper. Pas vanaf de 4e eeuw zijn engelen in de christelijke kunst met vleugels bekleed, maar dan kunnen ze niet meer zonder. Julia Stankova staat helemaal in die traditie en heeft überhaupt iets met engelen (zie twee artikelen over haar kunst in Pokrof 2015-1).

Met haar nieuw-oude ‘weergave’ van wat niet is weer te geven, weet ze iets over te brengen van waar Verrijzenis over gaat: de Heer leeft. Hij ontmoet Maria Magdalena. Hij ontmoet ons.

De afbeelding vertelt het ons woordeloos. ‘Wie oren heeft, hore!’

Dat klinkt ‘vroom’. Ik fluister mij, hardhorende, die woorden in. Julia Stankova schildert dan wel geen iconen in Byzantijs-stylistische en Orthodox-canonieke zin, deze schildering van haar doet wat een icoon doet: luik naar Ontmoeting zijn. Het luik stáát hier al open. We hoeven alleen te kijken... Julia Stankova’s schildering is tevens de voortdurende herinnering om te blijven kijken. Wie ogen heeft, kijke!

Leo van Leijsen

¹ Rowan Williams, *Preken voor Pasen*, 2013, p 99 zegt, met een beeld van de Engelse r.k. schrijver Ronald Knox (20^e eeuw), in woorden *mutatis mutandis* hetzelfde als Julia Stankova doet op visuele wijze: dat Petrus, Johannes en Maria Magdalena er op Paasmorgen getuige van zijn dat van Godswege *de muur in een raam verandert*.

Assyriërs

What's in a name?

Eind februari kidnapt IS in Syrië 220 Assyriërs [zie ook 'Korte Berichten' p 22]. Ik lees het in de krant en voel compassie met deze christenen. Om wie gaat het?

Assyrische huizen in de Khabour-regio in rustiger tijden
(Foto: L. van Leijsen).

De term 'Assyriërs' dekt drie betekenissen, één historische, twee actuele, bij welke twee laatste niet altijd per se duidelijk is welke.

1 Historisch volk

De Assyriërs waren in de Oudheid een volk dat in Mesopotamië woonde, het tegenwoordige Irak, Oost-Syrië en Zuid-oost-Turkije. Men was verwant aan de Babyloniërs (soms ook Chaldeeën genoemd). Beide spraken Akkadisch, een Oost-Semitische taal. Dit volk der Assyriërs stierf mét zijn eigen taal en politieke macht reeds voor de christelijke jaartelling uit, net als de Babyloniërs. Men ging op in andere volkeren en verdween zo uit de geschiedenis. De historische Assyriërs bezigden tijdens hun heerschappij over het Midden-Oosten niet hun eigen taal als ambtelijk communicatiemiddel,

maar Aramees, een Noord-west-Semitische taal en het 'Engels' van die tijd. Postuum mochten deze historische Assyriërs na 3.000 jaar nog een verlate reactie van IS ondergaan doordat deze laatste in februari-maart hun artefacten in het museum van Mossul en in de archeologische stad Nimrud aan diggelen sloeg.

2 Confessioneel-kerkelijk

De oude Kerk van Perzië (hedendaags Iran en Irak), die in de Late Oudheid haar eigen weg ging en vaak - niet helemaal correct - 'nestoriaans' werd genoemd, is een Arameestalige kerk van de Oost-Syrische 'ritus' in Mesopotamië. Wellicht onder invloed van anglicaanse zendelingen die hen als eersten 'Assyrisch' genoemd zouden hebben, nam ze de laatste eeuwen de naam 'Assyrisch-Apostolische Kerk van het Oosten' aan. Een dissidente tak noemt zich Oud-Assyrische Kerk. Men legt zo een verband met de oude Assyriërs. Frappant is dat de geünieerde tak van deze kerk *Chaldeeuwse Kerk* heet en haar hoogste kerkelijk leider, zetelend

in Bagdad, de titel ‘patriarch van *Babylon*’ heeft, verwijzend naar het eveneens uitgestorven broedervolk van de Assyriërs: de historische Chaldeeën/ Babyloniers.

3 Etnische ideologie

De laatste honderd jaar is er een nieuw nationaal bewustzijn ontstaan onder midden-oosterse christenen die tot één van de Arameestalgige kerken behoren (‘Assyrisch-apostolische Kerk’, Syrisch-orthodoxe Kerk, hun geünieerde tegenhangers) en vaak een van de neo-Arameese talen spreken. Sommigen onder hen noemen zich als *etnische* groep ‘Assyrisch’ (tegenstanders afficheren zich juist weer anders, b.v. als *Arameeërs*). In het Midden-Oosten is het voor de eigen identiteit belangrijk dat je je afkomst naar een oeroud volk terug kunt traceren. Je telt, zwart-wit gesteld, niet mee zonder zo’n continuïteit – overigens vaak *invented*; de identificatie van hedendaagse Arameestalgige christenen met de antieke Assyriërs krijgt in elk geval geen enkele steun vanuit de gangbare wetenschap der oriëntalistiek. Diegenen onder Arameestalgige christenen die uitdrukkelijk opteren voor de naam ‘Assyriërs’ om er de hele brede etnische groep mee aan te duiden – én er hun politiek-nationale rechten, bijvoorbeeld op zelfstandigheid, aan te ontleenen –, noemt Jan Schukkink in zijn boek *De Suryoye* (2003) met een eigen vondst ‘Assyristen’. Daarmee laat hij doorklinken dat het bij

Chaldeeus-katholiek dorp aan de Khabour
(Foto: L. van Leijssen).

de keuze voor deze verzamelnaam om een –isme, een ideologische stellingname gaat. Deze mensen geven hun kinderen naast (of in plaats van) christelijke vaak voor-christelijke namen: ‘Sargon’, ‘Innanna’... Ik citeer een vluchteling uit Irak in Nederland, lid van de Chaldeeus-katholieke Kerk, die ik jaren geleden sprak over zijn Assyriër-zijn: “Het is gewoon mijn land. Mijn volk was er al in 7.000 vC (*sic*)... Waarom hebben wij geen eigen land? Je kunt het in de Bijbel lezen; het is gewoon de geschiedenis.” Behalve in landen als Syrië en Irak, zijn er ook in Nederland Assyrische nationale en politieke verenigingen en partijen.

Eén persoon kan beide laatste identiteiten hebben: zowel lid van de Assyrisch-Apostolische Kerk als aanhanger van de Assyrische zelfbetiteling (óf deze laatste juist afwijzen!). Maar ook een Syrisch-orthodox kan zich tot de Assyrisch etnische groep rekenen.

Wie werden gekidnapt?

De etnische benaming ‘Assyriërs’ heeft furore gemaakt en is inmiddels zo ingeburgerd dat in Irak al deze christenen vaak als ‘Assyriërs’ *tout court* worden aangeduid en de westerse media deze *etnische* benaming geruisloos hebben overgenomen.

Om wie gaat het hier in Syrië? Juist omdat de media onder ‘Assyriërs’ vaak de grotere etnische groep op het oog hebben, was er verwarring. Déze ongelukkigen komen uit de dorpen aan de rivier de Khabour, in de buurt van Hassake, Noord-oost-Syrië; hun (over)grootouders ontvluchtten in 1933 Arabisch-nationalistische pogroms in Irak.

Allemaal leden van de twee genoemde kerken, Assyrisch-Apostolisch en Oud-Assyrisch, plus Chaldeeus-katholieken. Onder hen zijn geen Syrisch-orthodoxen.

Het gaat hier dus om de kerkelijk-confessionele betekenis van Assyriërs, nu slachtoffer van islamistische terroristen.

IS heeft het op christenen voorzien – of ze Assyrisch heten in welke betekenis van het woord dan ook, laat hen verder koud.

Leo van Leijssen

De icoon van het Laatste Oordeel II

Zijn overwegend duistere kant

In dit tweede artikel over de icoon van het Laatste Oordeel uit Lukov-Venécia in Oost-Slowakije zien we dat het indelingsprincipe waarmee we het vorige artikel beëindigden – Christus als voor-naamste figuur in het midden, met rechts van Hem uit gezien de ‘goeden’ en links van Hem de ‘slechten’ – vooral in het nog te bespreken deel van de icoon zichtbaar is.

Om u als beschouwer niet in verwarring te brengen met verschillende kijkrichtingen (rechts, voor u dus links en andersom), spreken we in het onderstaande van de ‘goede’ en de ‘duistere’ kant.

De veronderstelde ‘slechterikken’ aan de linkerzijde (vanuit de icoon bezien, rechts voor de beschouwer) van de rechterstoel.

Iconografische beschrijving van de laatste scènes

12] Terecht staan aan de duistere kant van de icoon de ‘slechterikken’, slecht omdat ze een afwijkend geloof belijden. Volgens de inscripties (zie foto p 16, vlnr): de ‘Joden’, ‘Grieken’, ‘Ljachen’ oftewel Polen, ‘Turken’, ‘Moren’, ‘Tataren’ en ‘Rus’. In deze rij vallen de Grieken, de Polen en de Rus’ op. De laatste twee volkeren waren en zijn tenslotte buurvölkeren en mede-Slaven van de in Oost-Slowakije woonachtige Roethenen! Dat er met Rus’ uitsluitend heidense inwoners van het Kiev-Rus van voor de kerstening in 988 bedoeld worden, zoals wel wordt gesuggereerd, lijkt ons wat ver gezocht. Het opschrift had dan eenvoudigweg ‘heidenen’ kunnen luiden. De aanwezigheid van Grieken wekt nog meer bevreemding

op: hun geloof is uiteindelijk ook 'orthodox'. De vraag of de Griekse aanwezigheid hier zou kunnen wijzen op een herkomst van de icon uit een geünieerd milieu, blijft voor ons voorlopig een vraag. Opmerkelijk in dit verband is wel dat de rooms-katholieken, die in vergelijkbare afbeeldingen wel aanwezig zijn, onder de slechteriken ontbreken. Of is dat misschien toch niet zo opmerkelijk? Slowakije maakte immers vanaf 1526 deel uit van het rooms-katholieke Habsburgse Rijk. Achter de Rus' staat nog een op onze foto niet meer zichtbaar groepje dat 'Germanen' of Duitsers representeert, hier waarschijnlijk te verhalen met aanhangers van Luther, die in de tijd waarin de icon geschilderd werd, actief was. De Moren zijn wat bleek uitgevallen, zeker in vergelijking met hun kompanen, terwijl ze veel donkerder hadden moeten zijn. Het lijkt erop dat hun gestalten eenvoudigweg niet uitgewerkt zijn door de schilder.

Tegen al deze vervloekte volkeren zegt Christus volgens Mat. 25, 41: *Ga weg vervloekten, in het eeuwige vuur, dat bereid is voor de*

duivel en zijn trawanten. Niet voor niets omspoelt op onze icon de helse rivier, die ontspruit tussen de voeten van Christus, de verdoemden.

13] In het medaillon, aan - uiteraard - de goede kant, zien we het reine, daarom witte paradijs, met zijn karakteristieke begroeiing. Van elkaar gescheiden door een donkere strook zijn twee voorstellingen afgebeeld: bovenin troont de Moeder Gods, met aan weerszijden twee staande, dienende engelen in de voorstelling *de Omsloten Tuin*; daaronder de zogeheten *Schoot van Abraham*: de drie aartsvaders, Abraham, Isaak en Jacob, met in hun schoot de zielen der onschuldigen. Het laatste beeld zou ontleend zijn aan Luc. 16, 22: *Toen kwam de arme te sterven en de engelen droegen hem in de schoot van Abraham.* Halverwege staat tegen de rand een man in een lendendoek en een orthodox kruis, de Goede Moordenaar, zoals de inscriptie boven hem zegt 'de moordenaar die God grijpt'.

14] Voor de poort van het paradijs staan twee groepen, de eerste aangevoerd door Petrus, die de deur opentrekt die hij al geopend heeft met de sleutel (Mat. 16, 19), en de tweede onder leiding van Paulus, die een boekrol omhoog houdt met de uitnodiging 'Komt met mij, allen die gezegend zijt'. Op de deur staat vaag de afbeelding van een viervleugelige cherub, de engel die nog steeds de poort van het paradijs bewaakt (Gen. 3, 24).

15] 1 Tes. 4, 16-17: *Want wanneer het bevel gegeven wordt, als de stem van de aartsengel en de trompet van God weerklinken, dan zal de Heer zelf uit de hemel neerdalen, en eerst zullen de doden opstaan die in Christus zijn.* Dan. 7, 2-3: *In mijn nachtelijk visioen zag ik dat de vier winden van de hemel de grote zee in beweging brachten en vier grote dieren eruit opstegen.* In dit medaillon zien we een wonderlijk nauwkeurige illustratie van deze Bijbelcitatens. De inscripties bij de engelen luiden: 'De engel bazuïnt uit het noorden', die daaronder 'uit het

westen', daarnaast die uit het 'zuiden' en daarboven die 'uit het oosten'. Aan de uiterste rand legt een engel de profeet Daniël - getooid met de typische profetenmuts, een doek om het hoofd, waar een piepklein hoedje uitsteekt - diens visioen uit (Dan. 8, 15-16). In het midden beschermt een zeegod met een drietand (Neptunus?) de gestorvenen, gezeten in een boot; een donkere landstrook omzoomt de zee. De kreeft onderin de zee symboliseert de opstanding, omdat hij, zoals alle schaaldieren, vaak verwisselt van schaal.

16] Onder de troon, eerder besproken onder scène 7, is de rechterhand van God zichtbaar. De inscriptie zegt: 'de rechtvaardige zielen zijn in de hand van God'. Met de middelvinger houdt Hij de weegschaal in evenwicht, waarmee de zielen gewogen worden volgens o.a. de dreigende woorden in Dan.5, 27: ... *gewogen bent u op de weegschaal en te licht bevonden*. Michaël haalt met een lans uit naar een duivel, die geholpen door een tweede, de weging tracht te beïnvloeden. Tussen de schalen staan de zielen en doen de duivels verwoede pogingen hen voor hun kant te winnen.

17] Openb. 20, 3: *En de zee ... en de onderwereld gaven hun doden terug en zij werden geoordeeld ieder naar zijn daden*. De slang van het Oude Testament vormt een oplopende weg die 21 maal onderbroken wordt door een controlepost, voorgesteld als een samengekoppelde rode en groene ring, een zogenaamd 'stoplicht'. De zielen gaan deze weg op en worden beoordeeld op de verschillende zonden die deze 'stoplichten' representeren. Kom je door rood, dan krijg je het groene licht, en ben je weer een fase dichterbij de eindstreep! Van onder naar boven passeert de ziel slechts enkele van de ontelbaar vele zonden die een mens kan begaan op zijn 'brede' levensweg: 'Ontucht ...', 'wraakzucht', 'idolatrie', 'onbarmhartigheid en hartvochtigheid', 'diefstal', 'roof', 'overspel', '(?)', 'vraatzucht', 'orakelen en vergiftiging', 'dronkenschap', 'geldzucht', 'hol geklets', 'woeker', 'ijdele woorden', 'trots', 'toorn', 'leugen', 'haat', 'krenking', 'de gesel van de laster'. De opgesomde zonden verwijzen naar de hoofdzonden en de daarvan afgeleide overtredingen. Wonderlijk is dat *Acedia* (gemakzucht - traagheid - luiheid - vadsigheid) aan het rijtje lijkt te ontbreken.

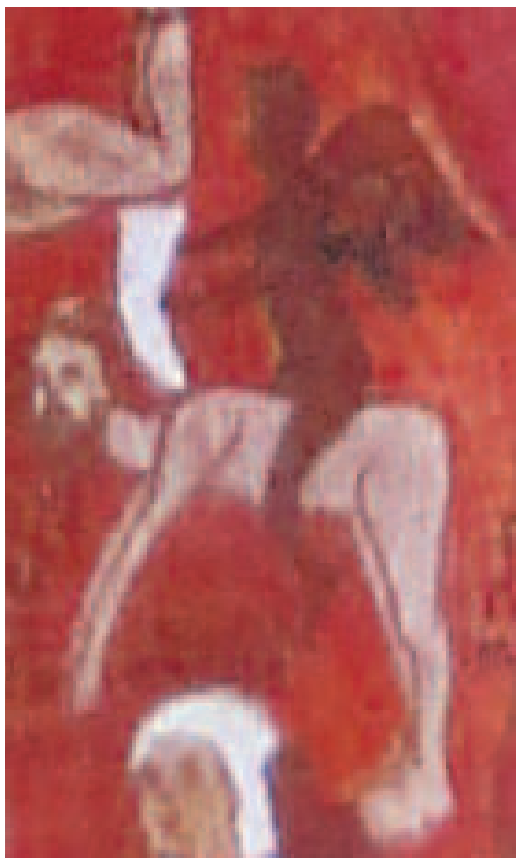
Links en rechts van het onderste gedeelte van de slang staan vier beesten, waarvan twee gevleugeld. De inscripties geven aan wie/wat de schilder daarmee bedoelt: het grijze beest staat voor het Babylonische, het witte voor het Macedoni-

sche en het bruine voor het Romeinse Rijk; de donkerbruine beer ten slotte voor het Rijk van de antichrist. In zijn al eerder genoemde visioen (Dan. 7,4-6) spreekt de profeet Daniël ook van vier beesten; de door hem genoemde uiterlijke symbolische kenmerken en de verschillende rijken die zij volgens de exegeten representeren, komen echter niet overeen met die op onze icoon. Kennelijk heeft de schilder een herinterpretatie van Daniëls visioen, duizenden jaren later, noodzakelijk geacht. Zoals de zielen van de gestorvenen in 15 worden ook de heersers van de vier wereldrijken uit de doden opgewekt om verantwoording van hun daden af te leggen. De waarschuwing onder het bruine beest luidt: 'droefheid voor de zondaars die geen berouw tonen'.

Vooropgegaan door twee duivels wordt een rij geketende zielen afgevoerd naar de hel: 'De zondaars gaan naar de hel.'

18] Bovenop een witte rots staat een strijdlustige Gabriël, die met een in een drietand eindigende speer, in de borst van de duivel steekt. Deze zit triomfantelijk in amazonezit op het mythische tweekoppige monster, Leviathan, te midden van een helse vuurzee, met de verdorven ziel van Judas Iskariot in zijn schoot. De tekst op de witte rots vertelt het verhaal van de man die zich onder de rots, op een heuvel, in iets als het voorgeborchte bevindt: 'De mens die veel liefdadige werken doet, maar (zijn) dwalende ziel ziet het paradijs niet, maar kiest voor de kwelling.' De man kijkt naar de paradijspoort, rechts van hem, terwijl de vlammen van de hel links van hem al aan zijn lichaam lekken. Gezinspeeld wordt hier op een bekend verhaal over een overspelige man uit Constantinopel, die bij wijze van boetedoening gul aalmoezen gaf, maar wel overspelig bleef.

19] Luc. 13, 28: *Dat zal een gejammer zijn en een tandengeknars, als u Abraham, Isaak en Jakob en alle profeten in het koninkrijk van God zult zien, terwijl u eruit gegooid wordt*. De verschillende gruwelijke folteringen zijn de straf voor specifieke zware zonden. Vanuit het oogpunt van de beschouwer links boven wordt een man gestraft voor luiheid: hij is aan zijn hoofd en voeten opgehangen. Onder hem wordt een kindermoordenaar (aborteuse) omstrengeld door slangen, waarvan er een aan haar borst zuigt. De verklarende tekst luidt: 'Wee deze vrouw, die schaadt de vruchten van haar schoot, daarom drinken slangen van haar.' Schuin onder haar zit een duivel schrijlings op een vrouw en drijft een trechter in

De priester in de hel.

haar mond. De inscriptie luidt: 'En kijk, een duivel voedt een heks.' Dan zien we van boven naar beneden een ondersteboven opgehangen figuur (tekst jammer genoeg niet te lezen), daaronder een moordenaar die opgehangen is aan zijn voeten en zijn hals, en daaronder weer een man die omschreven wordt als een 'afgunstige gulzig-aard'. In de derde kolom bovenaan bungelt de dief, opgehangen aan handen en voeten. In de vierde kolom wordt een naakte priester - als zodanig herkenbaar aan zijn oosterse baard en lange haren en westers aandoende tonsuur - bereiden door een duivel die met een zwaard zijn nek bewerkt: 'Wee, dergelijke priesters, die zelf niet handelen volgens de wet en hun mensen niet onderwijzen.' De enige die gekleed is in dit tafereel is de kroegbazin. Een duivel klemt zich vast aan haar rug. Zij zit achter de bar en schenkt drank uit een kruik in een pul. Onder de bar ligt de kroegbaas, wiens armen achter zijn rug zijn vastgebonden. Naast hem zit een duivel schrijlings op twee figuren die hij zonder ophouden te drinken geeft.

20] In de niet voor specifieke zonden bestemde hel zitten de overige zondaren waar ze 'normale', eeuwigdurende kwellingen ondergaan. Marc. 9, 48: ... de hel ... waar hun worm niet van ophouden weet en het vuur niet dooft. In manden geschilderd in medaillons ondergaan de zielen de kwelling 'van het onblusbare vuur' (rood), die 'van de ondoordringbare duisternis' (zwart), de rusteloze en onverzadigbare 'wormen' (beige), en die van de onbeweeglijkheid (?). Bovendien worden allen nog geplaagd door met haken bewapende duivels.

Besluit

De icoon van het Laatste Oordeel brengt ondubbelzinnig vele - zo niet alle - uitspraken in de Bijbel met betrekking tot de dag waarop de tijden een einde zullen nemen, in logische en verhalen-de volgorde in beeld. Hiervan hebben wij er in dit korte bestek slechts enkele kunnen citeren. De periode waarin onze icoon geschilderd werd was een tijd van troebelen. Voor de zoveelste maal stonden de bestaande geopolitieke verhoudingen op springen: de Osmanen rukten op tot aan de poorten van Wenen en de landen rondom het kleine Slowakije streken als altijd om de macht over elkaars grondgebied; een strijd die heden ten dage nog een venijnig (en zeer treurig) staartje blijkt te hebben. Een gewaarschuwd mens telt voor twee. De boodschap van de icoon lijkt een cliché, dat ondanks dat misschien toch nog te denken geeft: Bezint voor gij begint!

Graag beëindigen we dit artikel met wat troostrijker woorden uit de Openbaring oftewel Apocalyps van Johannes (Openb. 21, 4): *Hij (God) zal alle tranen uit hun ogen wissen en de dood zal niet meer bestaan: geen rouw, geen geweene, geen smart zal er zijn, want al het oude is voorbij.*

Victoria van Aalst en Annette Rijtma

Victoria van Aalst is directeur van de A.A. Brediusstichting (www.brediusstichting.nl) en Annette Rijtma is kunsthistorica.

Alle foto's van de icoon in Deel I en Deel II van dit artikel: Anita Vonk.

Wie een grotere fotoversie van de icoon wil, kan deze gratis in digitale vorm verkrijgen bij de A. A. Brediusstichting: brediusstichting@hetnet.nl

Bibliografie: o.a. J.-P. Himka: *Last Judgment: Iconography in the Carpathians* (Toronto, 2009).

Passietijd, “Stilte kun je zien”

Over de enige echte icoon die het Rijksmuseum rijk is!

Voor mensen die niet in de rij willen staan bij de hype van de ‘late Rembrandt’ in het Rijksmuseum, is doorlopen naar de afdeling middeleeuwen een optie. De afdeling middeleeuwen is het fundament van de Rijkscollectie, letterlijk en figuurlijk. Het is een rustige afdeling met weinig bezoekers, veel houten beelden, beschilderde panelen en gebruiksvoorwerpen. Geschiedenis en kunstambacht staan door elkaar opgesteld.

In een vitrine in de Fra Angelicozaal ligt, tussen allemaal paneeltjes uit de 13e eeuw, maar één icoon: de Kruisiging van Christus. Het is de enige echte icoon die het Rijksmuseum laat zien. Hij stelt Christus aan het kruis voor, met aan de rechterzijde Zijn Moeder en links Johannes de Evangelist. Het houten paneeltje is maar 30 cm hoog en 20 cm breed. Aan de bovenkant staat in een klein timpaan de afbeelding van de Moeder Gods Hodegetria: ‘Zij die de weg wijst’. In dit geval bij het lijden.

Het Griekse woord *eikon* komt van ‘gelijkenis’, en laat zien waar het bij iconen om gaat. Een icoon wordt volgens traditie ‘geschreven’ naar voorbeeld van eerdere afbeeldingen. Beeld en schrift horen erop en zijn gelijkwaardig. Op de kruisicoon is Johannes’ naam in oranje letters vaag zichtbaar. Van de Moeder Gods zijn alleen een paar letters te lezen. Het Griekse monogram IC-XC, Jezus Christus, dat erop hoort te staan, is door het veelvuldige gebruik van de icoon afgesleten.

Bij iconen is iets bijzonders aan de hand. Anders de panelen in dezelfde vitrine van de Fra Angelicozaal, stellen iconen present. Wat afgebeeld staat is aanwezig en kan vereerd worden,

Icoon, Christus aan het kruis, met Maria en Johannes, anoniem, ± 1250 (Uit/Foto: Rijksmuseum A'dam).

niet aanbeden. Dat vereren gebeurt door er een lichtje bij aan te steken of te bewieroken; door de icoon met de hand of het voorhoofd aan te raken en hem zo te begroeten; of door de icoon te kussen. Iconen zijn gebruiksvoorwerpen en zijn door die gewoonte vaak versleten of beschadigd. Bij slijtage wordt de afbeelding onzichtbaar. Ze zijn dan onbruikbaar en worden op een stille plek in het bos achtergelaten. Of met de stroming van een rivier meegegeven. Iconen zijn dus anders dan kunst! Deze kruisicoon in de Angelicozaal vertoont veel slijtageplekken. Het houten paneel met

gouden achtergrond laat houtwormgaten zien. Ook het ornament aan de randen vertoont verval door het vele betasten.

'Icoonschrijvers' zijn als ambachtslieden die door een gilde werden beschermd. Dat is ook de reden dat er geen naam op of onder het werk wordt gezet. Nog steeds is uit respect voor de traditie de naam van de icoonschrijver onbekend. Iconen worden – zoals gezegd – ook niet naar eigen ontwerp gemaakt, maar naar voorbeelden die van generatie op generatie worden doorgegeven.

Maria, de Moeder van God zoals haar titel luidt, staat onder het kruis en is bevangen van smart om het lijden van haar Zoon. In haar traditionele Byzantijnse purperen mantel drukt ze met haar lichaamshouding dit onbegrijpelijke uit. Ze weent om de pijn die niet is aan te zien. Johannes heeft de opdracht ontvangen de zorg voor de Moeder van Jezus op zich te nemen. Hij staat verbijsterd te kijken naar wat er gebeurt.

De kruisdood van Christus is de poort naar geloof. Het kruis is een stille bekrachtiging voor het verticaal levende wezen en de horizontaal sociaal denkende mens.

Thom Breukel

Iconenatelier "in een zachte bries"
Handboogstraat 4, 1012 XM Amsterdam

'Stilte kun je zien'

Samen kijken naar de Werken van Barmhartigheid en middeleeuwen in het Rijks

Elke derde donderdag van de maand om half elf een kijktoer langs de middeleeuwen in het vernieuwde Rijksmuseum van Amsterdam.

Voor 16 april of 21 mei a.s.: 10.30 uur verzamelen bij de ingang na de draaideur. Zonder kosten, maar wel met entreebewijs of museumkaart.

Opgeven:

th.breukel@upcmail.nl of 020-6762685.

Rectificatie

De icoon bij het artikel van Thom Breukel, *Nieuws van iconenfront. Icoon van het Heilig Selfie voor 'religieuzenjaar'*, in Pokrof 2015-1 p 20 werd in het fotobijschrift abusievelijk door de eindredactie aan de auteur toegeschreven. De icoon is echter van de hand van Geert Hüsstege van het *Iconenatelier Hüsstege* te Eindhoven. *Redactie*

* korte berichten * korte berichten * * korte berichten * korte berichten * korte

PATRIARCH

BARTHOLOMEOS IN BELGIË

Eind januari/begin februari bracht oecumenisch patriarch Bartholomeos I een bezoek aan België. Hij was uitgenodigd door de Katholieke Universiteit Leuven. Deze organiseerde ter gelegenheid hiervan, samen met een katholiek en een orthodox instituut, een oecumenische conferentie. Daar kwam ter sprake hoe men met name vanuit oosters-orthodoxe zijde aankeek tegen het Tweede Vaticaans Concilie. Ook werd gereflecteerd op het belangrijke Ravenna-document uit 2007 van de internationale theologische dialoog tussen orthodox en katholiek. Dit document

gaat over het kerkelijke gezag in de Kerk op lokaal, regionaal en mondiaal niveau. Dit alles is voor orthodoxen van belang, omdat men zelf een Pan-orthodox Concilie heeft gepland in 2016, en wel rond orthodox Pinksteren. Op dit Concilie zullen vele gelijksoortige thema's als van Vaticanum II en de katholiek/orthodoxe dialoog ter sprake komen.

Patriarch Bartholomeos vroeg om gebed voor dit belangrijke op handen zijnde Concilie. Hij sprak de hoop uit dat dit Concilie belangrijke vragen zal beantwoorden, zoals die naar "de relaties van de Orthodoxe kerk met de andere kerken en religies, de rol van de Orthodoxe kerk

in de hedendaagse wereld en de kerkrechtelijke normalisering van de aanwezigheid van de Orthodoxe Kerk in wat de 'diaspora' wordt genoemd."

De Katholieke Vereniging voor Oecumene besteedt dit jaar op de Zondag voor Oosterse Kerken in het weekend van 2-3 mei speciale aandacht aan de orthodoxe oecumene, aan de rol van de patriarch van Constantinopel daarbinnen en aan het verhoopte Pan-orthodoxe Concilie in 2016. (Bron: www.oecumene.nl)

21 KOPTEN DOOR IS VERMOORD

Op 12 februari maakte Islamitische

Staat, de buitensporig wrede groep islamistische terroristen, bekend 21 Koptische christenen te hebben onthoofd in Libië. Ze waren in december vorig jaar en januari dit jaar bij verschillende gelegenheden in Libië gekidnapt. Deze Egyptische gastarbeiders werden gedood op de beschuldiging vijanden van de islam te zijn. Ze werden meteen door de Koptische kerk tot martelaren verheven. Er verscheen snel een icoon van hen, geschilderd door een Amerikaanse Kopt (zie: www.kath-tube.com/photo.php?id=36903). Op zaterdagmiddag 20 februari hield de Koptische gemeenschap in Amsterdam in de Mariakerk aan de Mosstraat een rouwdienst. Bisschop Arseny van het Koptisch-orthodoxe bisdom van Nederland zei in een verklaring: 'Wij bidden tot God om Egypte en zijn eenheid te beschermen en dat de vrede mag overheersen in de gehele natie'. De dienst werd door velen bezocht: Kopten, vertegenwoordigers en gelovigen uit andere kerken en uit de oecumenische verbanden, moslimgelovigen, wetenschappers e.a. (Bron: www.oecumene.nl)

SYRISCH-ORTHODOXE PATRIARCH BEZOEKT NEDERLAND

Eind februari/begin maart bracht de Syrisch-orthodoxe patriarch Aphrem

II van Antiochië een meerdaags bezoek aan Nederland. De vorig jaar gekozen patriarch stamt oorspronkelijk uit Syrië en was jarenlang bisschop in de VS. Hij is de hoogste leider van de Syrisch-orthodoxe Kerk die wereldwijd enkele miljoenen gelovigen telt, met als residentie Damascus/Ma'arat Sayidnaya in Syrië. Nederland telt ongeveer 25.000 Syrisch-orthodoxen, vooral in Twente en Amsterdam. Het centrum is het Efremlklooster in Glane waar de bisschop van Nederland zetelt, Mor Polycarpus.

De patriarch had een druk programma: Syrisch-orthodoxe parochies bezoeken – het bezoek had allereerst een pastoraal karakter –; een ontmoeting met vertegenwoordigers van de Nederlandse Kerken; de zondagsliturgie in de kathedrale kerk van Glane; een oecumenische dienst in Amsterdam (bij de San Egidiebeweging). Hij maakte ook enkele uitstapjes over de grens: Antwerpen, Brussel, Gronau in Duitsland. In die laatste plaats besprak hij met belanghebbenden de nieuw te stichten Europese theologische opleiding in Salzburg (Oostenrijk) voor Syrisch-orthodoxe ambtsdragers. Daarmee wil men, o.a. met rooms-katholieke steun, het kader versterken van de Syrisch-orthodoxe Kerk in de Europese emi-

gratie. Toch geeft de patriarch de presentie in het Midden-Oosten niet op. Met zijn blik op het Oosten riep hij, steeds waar de pers aanwezig was, verschillende malen op tot westerse steun van het Assadbewind, dat hij als een waarborg voor die christelijke presentie ziet. Daarmee overschreed hij met zijn politieke uitspraken ruimschoots het pastorale karakter van zijn bezoek. De Assads, vader en zoon, hebben de christenen van Syrië altijd gesteund. Met het schrikbewind van Assad jr, o.a. het vermoorden van vele Syrische burgers in de afgelopen vier jaar van de opstand tegen zijn regime, heeft deze echter inmiddels een te bloedige reputatie in het westen opgebouwd om daar nog op steun te kunnen rekenen.

(Bron: www.oecumene.nl, rkk.nl).

ASSYRIËRS ONTVOERD DOOR IS

In de laatste week van februari zijn in Noord-oost-Syrië, in het gebied waar de Koerdische peshmerga's en IS met elkaar strijd voeren, meer dan 200 Assyrische christenen door IS gevangen genomen. Ze worden 'kruisvaarders' genoemd, een 'beschuldiging' die uit de mond van IS het ergste doet vermoeden. Begin maart zijn enkele tientallen (ongeveer 20) van hen weer vrijgelaten. Op het moment van het schrijven van dit bericht (17 maart) is niets bekend over het lot van de in gevangenschap achtergeblevenen, maar wordt voor hun levens gevreesd. In de Assyrisch-Apostolische parochie in Nederland, die haar diensten houdt in de protestantse Noorderkerk van Zeist, werd zondagmiddag 8 maart een dienst gehouden, waarin speciaal voor hen gebeden werd. Diezelfde middag, zondag 8 maart, werd in Enschede een demonstratie gehouden door zo'n 150 Assyrische en Syrische christenen uit het Midden-Oosten voor een betere bescherming van de Assyrische christenen in het gebied van de rivier de Khabour in Noord-oost-Syrië.

ZONDAG VOOR DE OOSTERSE KERKEN, 3 MEI 2015

«Oecumenisch Patriarchaat.

De Orthodoxe Kerk van Constantinopel»

Het patriarchaat van Constantinopel ontplooit al meer dan 100 jaar oecumenische initiatieven. Patriarch Bartholomeos I en paus Franciscus hebben de laatste twee jaar al een paar keer een oecumenische ontmoeting gehad. Ook met andere kerken heeft het patriarchaat van Constantinopel hechte contacten, bijvoorbeeld met de Oud-katholieke Unie van Utrecht. Voor 2016 is een Pan-Orthodox Concilie o.l.v. de patriarch van Constantinopel gepland. De Zondag voor de Oosterse Kerken besteedt aandacht aan deze belangrijke kerk.

Informatie en preeksuggesties om deze Zondag in uw parochie of gemeenschap te vieren:

www.oecumene.nl • secretariaat@oecumene.nl • 073-7370026

Byzantijnse liturgie VI

Communiceren

De communie is een belangrijk onderdeel van de eucharistieviering of Goddelijke Liturgie. In de Latijnse ritus van de Katholieke Kerk wordt bij de communie veelal slechts de geconsacreerde hostie uitgereikt, het drinken uit de kelk is meestal voorbehouden aan de priester.

(Vaak alleen bij speciale gelegenheden kan het voorkomen dat de gelovigen ook onder de twee gedaanten van brood en wijn communiceren.) In de oosterse liturgieën ontvangen de gelovigen die deelnemen aan de communie, en dat zijn doorgaans niet *alle* aanwezigen, deze steeds onder twee gedaanten. Dit gebruik dat overal bestond in de Kerk van de eerste eeuwen, is in de oosters-orthodoxe (orthodox van Byzantijnse ritus) Kerken en de Grieks-katholieke (katholiek van Byzantijnse ritus) Kerken bewaard gebleven. De nuttiging onder twee gedaanten kan op verschillende manieren gebeuren. Ofwel worden de gedaanten van brood en wijn afzonderlijk genuttigd (iedereen ontvangt het heilig Brood in de mond en drinkt dan uit de kelk, of de wijn wordt met een lepel toegediend), ofwel brood en wijn worden gezamenlijk genuttigd. De deeltjes van het heilig Brood worden vóór de communie in de kelk met wijn gedaan en door de priester bij de communie-uitreiking met een lepeltje eruit genomen.

Ook gebeurt het dat het uiteinde van het partikel in de wijn wordt gedoopt op het ogenblik dat de gelovige aan de communie deelneemt.

De Arabische katholieken van de Byzantijnse ritus hebben daartoe een ingeniëus stuk liturgisch vaatwerk ontwikkeld: midden in de diskos (pateen met opstaande rand) is de kelk gesmeed, zodat de priester in dit vaatwerk het Lichaam en Bloed des Heren in zijn linkerhand houdt om met zijn rechter de communie onder twee gedaanten toe te dienen. In het Westen gebruiken ongerezen (ongedesemd) brood, de oosters-orthodoxen en grieks-katholieken gebruiken gerezen brood.

Zijn in de Katholieke Kerk van het westen kinderen pas op latere leeftijd (sinds Paus Pius X, 1903-1914, vanaf hun zevende jaar) toegelaten tot de communie (Eerste Heilige Communie), in het oosten worden ook onmondige baby's toegelaten tot de Maaltijd van de Heer, indien zij brood en wijn kunnen verdragen.

Katholieken ontvangen de communie op de tong of op de hand. In de westerse Katholieke Kerk is het sinds 1969 in die kerkprovincies waar de bisschoppenconferentie daarom gevraagd heeft, wel toegelaten de hostie op de hand te leggen, maar in

veel landen wordt de handcommunie nog vaak door de gelovigen als oneerbiedig gezien. Dat leeft ook in de Byzantijnse kerken. Maar in de Byzantijnse traditie - of oosterse tradities überhaupt - was de handcommunie overigens ooit de gewone manier om het heilig Brood te ontvangen, zij het dat de gelovigen nadat het heilig Brood in de handpalm was gelegd, dit niet met de andere hand naar de mond brachten, maar het partikel rechtstreeks met de mond vanuit de handpalm nuttigden. Dat is in een andere dan de Byzantijnse Kerk, namelijk de Assyrische Kerk, nog altijd de tot op heden bewaarde traditie van communiceren. Het is in de Byzantijnse Kerk ook de wijze van communiceren door de priesters.¹ Een enkele katholieke geloofsgemeenschap van de Byzantijnse ritus praktiseert de handcommunie zoals gebruikelijk in de westerse liturgie, zij het, naar oosterse traditie, nooit zonder het nuttigen van de geconsacreerde wijn.

Dolf Langerhuizen

¹ Soms wordt deze handcommunie in de Oosters-orthodoxe kerk door de gelovigen gepraktiseerd in de oude uit Jeruzalem stammende Jakobusliturgie met haar archaische rituelen (doorgaans gevierd aan een altaartafel vóór de iconostase 'versus populum', d.w.z. de voorganger naar de gelovigen gekeerd, zie: <https://www.youtube.com/watch?v=q4Ac8J7Wuis>). [red.]

Pokrof

is een uitgave van:
katholieke vereniging voor
oecumene athanasius
en willibrord

